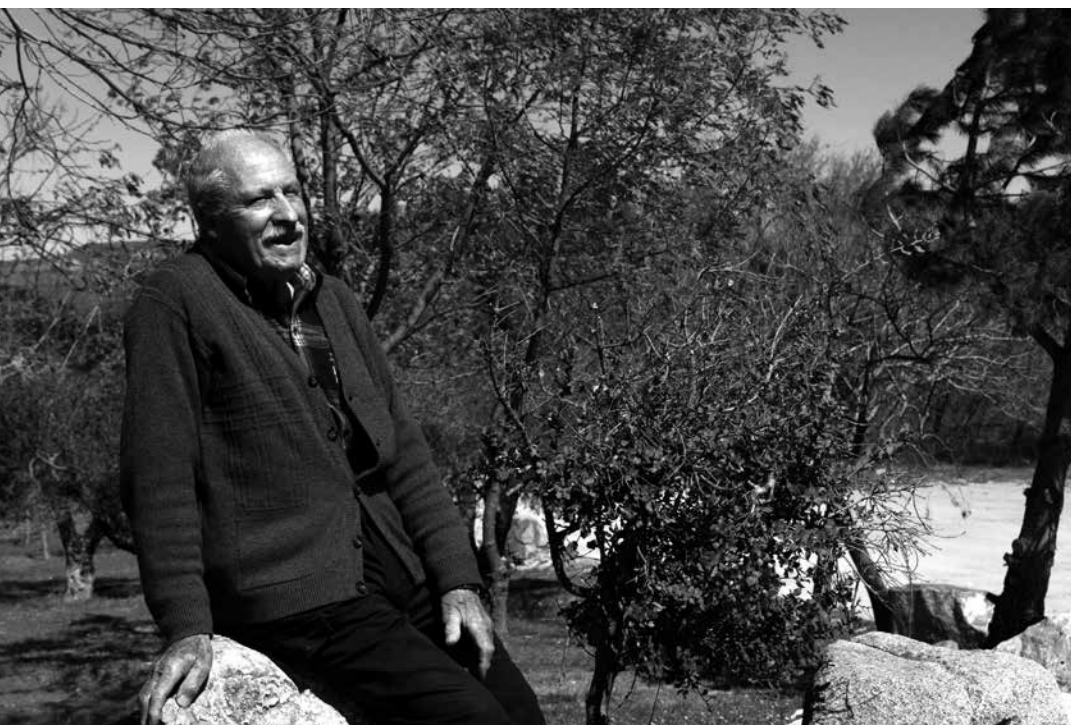

Josep Maria Papió Jansà: d'ofici, carreter

Rosa de les Neus Marco Palau i Maria Eugènia Perea Virgili

Josep Maria Papió assegut en una pedra a l'entrada de la riera venint pel camí de Castellvell.
Foto: Lucía Perera Stocco.

Pregoner, esparter, sagristà... són noms d'ofici amb una particularitat en comú: a dia d'avui pràcticament ningú s'hi dedica, han desaparegut. Es tracta de feines que amb la industrialització, la mecanització i la nova cultura de consum dels segles XX i XXI han anat deixant-se de banda i, si sobreviuen en algun indret recòndit, de manera

residual, quasi que només és com a mostra etnològica; alguns han resistit en forma de sobrenoms locals com els de Matalasser, Campanera i Ermità en el cas de Riudoms.

Amb l'objectiu que, malgrat la seva extinció real, aquests oficis no caiguin en l'oblit, i sobretot pensant en les generacions futures, en els darrers anys s'han publicat alguns llibres que en salven la memòria. *El treball del ferrer: una quotidianitat secular* de Maria Teresa Montaña (1996), *L'ofici de carreter* de Lluís Castellví Martí (1998) i *Moliners, calcinaires i pouaters* d'Albert Tubau i Garcia (1999) en són només tres exemples. També en els últims temps han sorgit iniciatives per recuperar-ne si més no el coneixement i divulgar-los com el Museu de la vida rural de l'Espluga de Francolí o l'exposició "El món agrari" promoguda per l'Institut Ramon Muntaner i la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana. Per la seva banda, el CERAP publicà el 1981 el quadern *Aproximació a l'ofici de carreter*, de Modest Guinjoan i Carles Martí.

Abans que la memòria oral d'aquesta professió també s'esvaeixi, a *Lo Floc* hem volgut entrevistar el que

segurament és l'últim riudomenc que s'hi va dedicar, en Josep Maria Papió Jansà. Per això, cap al migdia d'un diumenge de febrer anem a trobar-lo al seu domicili del carrer de Sant Antoni, acompanyat per la dona i la filla, que l'ajuden a estirar el fil dels records i a fer aflorar els detalls d'un ofici, el de carreter, que va exercir durant mitja vida.

La feina de transportista

Josep Maria Papió Jansà –més conegut com el Papió de l'Arena– va néixer a Riudoms un 25 d'octubre de 1932. Els seus avis havien estat pagesos i el seu pare, carreter –entenen carreter no com a fabricant de carros sinó com a traginer. Té un germà, en Ventura, dos anys i mig més jove i tots dos de seguida que van acabar l'escola es van posar a treballar per a casa, seguint la feina del pare. Fer-se una idea d'en què consistia això de ser carreter pot resultar difícil als lectors més joves, per això li demanem que ens ho expliqui amb precisió: «Anaves a la riera de Maspujols a buscar arena per als paletes. Arribaves, carregaves un

«Abans que la memòria oral d'aquesta professió també s'esvaeixi, a *Lo Floc* hem volgut entrevistar el que segurament és l'últim riudomenc que s'hi va dedicar»

carro d'arena, que eren tres quarts de metro, i el portaves a fulano. Que n'havies de menester més? Doncs feies un altre viatge. I així».

L'arena, doncs, era bàsicament per als constructors però també per a empresaris que la feien servir de matèria primera. Concretament a Riudoms va tenir tota la vida com a client en Ricard Mestre [Ricard Mestre Nogués, 1/7/1908-7/8/1968]: «El Mestre en gastava molta perquè feia tubos. Li portàvem l'arena al costat de cal Monja on en un bocinet d'hort amb

Josep Maria Papió durant la sessió fotogràfica per a *Lo Floc*, el dissabte 28 de març.
Foto: Lucía Perera Stocco.

Josep Maria Papió mostrant l'arena de la riera de Maspujols que ell carregava i transportava a casa dels clients.
Foto: Lucía Perera Stocco.

plataners hi tenia la fàbrica de tubos. Naltros ja teníem com un bocí de magatzem expressament per a l'arena i allí l'abocaves sempre porgada, sempre l'arena fina, i ells tenien uns motlles per fer els tubos: més grossos, més petits... Tubos d'arena amb ciment, i bigues per a les cases. Per fer aquests tubos de ciment posaven un tubo de ferro dins i un a fora i entremig hi posaven l'arena, la brivaven una mica i al cap d'un dia obrien el motllo i sortia el tubo. I en acabat s'apilaven allí i cada dia els regava perquè amb l'aigua i l'ombra s'enfortissin i no quedessin sobtats. Així no es clivellaven. I feia biguetes de tres o quatre metres. I tot allò era arena portada de la riera de Maspujols.

Un altre client fort d'en Josep Maria era el Jordi Llorens Bages [23/4/1912-29/9/1997], conegut com el Jordi de la Marcelina, que feia ponedors per a les granges de gallines. «Aquest home feia els ponedors només amb arena de mar». Efectivament, en algunes ocasions a més d'anar a la riera també va haver de desplaçar-se fins a la platja de

Cambrils a buscar sorra, però havia d'anar en compte que no l'investissin: «Agafaves el carro, anaves allà baix i allí a la platja a agafar arena, carregar la pala, havies de fer molta via, a tota pastilla perquè hi havia algun camió de la Guàrdia Civil. L'últim camí em van donar el crit d'un bocí lluny. Eren allí tocant a l'aigua. Ra-ra-ra, em passava una paletada davant de l'altra

«Feia biguetes de tres o quatre metres. I tot allò era arena portada de la riera de Maspujols»

per fer via i ràpid marxar. I ja no hi vaig anar més».

El tema de l'arena dóna per a molt. No tota era igual ni tothom la volia de la mateixa classe. Alguns pagesos o paletes la volien tal com raja però d'altres la preferien porgada, i en Josep Maria relata com ho feien; «hi havia dos homes que baixaven de

Maspujols i la porgaven amb una criba, amb una tela grossa. La tiraven a dalt i a sota sortia fina. Si aquells homes no tenien feina perquè hi havia poca gent que n'anaven a buscar i tenia feina adelantada t'ajudava i si no l'havies de carregar tu sol amb la pala. Posàvem el porgador a dalt al carro i l'havies de tirar molt alta perquè caigués a dins».

A base de tragar tanta arena i d'omplir tantes paletades, en Josep Maria es va fer un home fort. Sacs? Res de sacs! Directa al carro! «Uf, estàvem forts! Entre això i la llenya, teníem uns bracets... Aquests sacs de cinquanta quilos de ciment els portaves dalt d'aquí [assenyala l'espall] com si res. Cinquanta quilos! Està clar, escolta, estàvem acostumats a arrencar i carregar sacs de pataques, sacs d'avellanes de cinquanta-vuit quilos i mig... I els carregaves sol. No els pesava jo de bon bocí, cinquanta-vuit quilos i mig, però em carregava el sac! Estava fort, fort! Primet igual que ara, però fort. Per això que jo llavors me'n fotia de tot! Això no es pot explicar!»

A part de l'arena i la sorra, de tant en tant quan va convindre també va fer alguns viatges de llenya. Transportava troncs sencers tallats amb xerrac de dues mans i els portava a la serradora. En aquest sentit ens explica que una vegada va anar amb son pare a l'Arbolí. Van pujar de buit i van tornar carregats de llenya. I no van passar poques fatigues! Primer, per vèncer el desnivell de cara amunt i després pels invents que s'havien d'enginyar per frenar el carro. Tecnologia punta! «Vam fer

un viatge de llenya amb aquell cavall blanc, flor d'ametller, amb el pare. Vam tirar carretera de les Borges amunt. Hi vam anar amb el carro d'escala, que és d'aquells que no es traboquen i va enganxat a l'animal. Allí vam carregar de llenya i vam baixar amb el carro frenat amb una roda sol. Aquell carro no tenia màquina entera per frenar les dues rodes per tant només en frenava una i per frenar l'altra posàvem un boscall lligat a prop de la roda perquè fregués l'eix. Fixa't! Anava enganxat amb una corda. La gala, que dèiem. I n'hi havia, de carros, que no portaven ni mitja màquina i per tant només anaven frenats per l'animal. Quins temps!».

La varietat no s'acaba en l'arena, la sorra i la llenya; també havia transportat pedres per fer basses: «hi va haver una temporada que les avellanes anaven molt cares i tothom només procurava arregar la collita per comprar un bocinet de terra més. Per això es van construir moltes basses i hi havia feina pertot arreu».

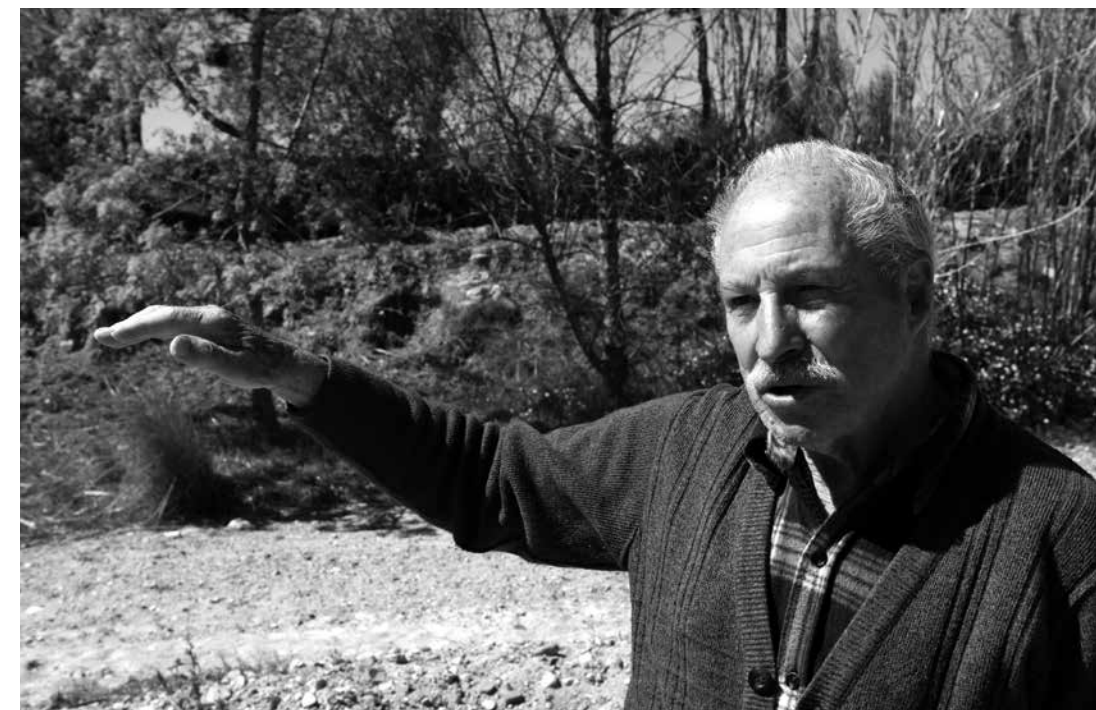
La major part dels trajectes es feien dins del terme de Riudoms, tret dels que ens ha explicat de Cambrils i l'Arbolí. En alguns moments, però, també va fer el transport en localitats properes: «Vaig anar una temporada passant Reus a la carretera de Salou i allí feia dos viatges. Marxava al dematí carregat d'aquesta riera, anava cap allà baix i la corba de Salou entrava a descarregar en un mas. I en acabat pujant carregava en aquell barranc que hi ha a la Pastoreta i tornava a anar per avall. Si hagués hagut de tornar fins a Riudoms ja no hauria tingut temps.

En canvi si la segona càrrega la feia a Reus guanyava tres quarts d'hora. I en acabat de pujada ja et venia tot d'allà baix lluny fins a casa. Dos viatges al dia. També vaig fer a Montbrió molts viatges».

A part del Josep Maria i el seu germà, a Riudoms hi havia hagut altres transportistes, segons ens explica: «Hi havia el Vicentó, un altre i naltros. En acabat s'hi va posar el López, que es va comprar un carro amb un cavall i feia transport de llenya».

A l'hora de passar comptes, el transport es cobrava segons la distància recorreguda. «Com d'aquí a les escoles, un preu. Me'n recordo quan trèiem l'arena d'on ara hi ha la residència d'avis, allí on hi ha el camí dels Molins Nous, que és per on es passava per anar a la riera. D'allí vam treure molta arena i anava a dotze pessetes i mitja el metre. Un metre

Josep Maria Papió assenyalant l'alçada que tenia la riera de Maspujols abans que l'enfondessin per evitar inundacions al poble.
Foto: Lucía Perera Stocco.

El Papió de l'Arena a l'esplanada del Pinar del Sec on als anys setanta hi va haver una planta d'extracció d'àrids; al fons, la silueta de Riudoms.
Foto: Lucía Perera Stocco.

són mil set-cents quilos. I d'allí la carregàvem amb el carro fins a cal Mestres, per exemple, i valia dotze pessetes i mitja. Amb el carro. Era tot pla. I d'allí fins a cal Sisquelles o passat els Hostalets, vint pessetes».

Tradició, progrés i plantes d'extracció

Amb els anys, l'ofici va anar evolucionant. En Josep Maria va

començar-s'hi a dedicar cap al 1944 i va plegar el 1977 ja que pensant en el dia de demà va passar a fer de manobre fins a la jubilació. Havia començat amb un primer cavall, tot blanc, que va tenir durant set anys: «aquesta bèstia va tenir mal a la pota, se li van donar uns tocs de foc però no es va curar, i vam haver d'anar a Reus a vendre'l». El segon cavall, ros, el va tenir dels 21 als 33 anys, més o menys. I dels 33 als 45, que va plegar, va disposar de tractor.

El progrés de l'ofici va comportar canvis en el sistema de tracció: es va passar del carro al tractor, i de la pala manual a la mecànica. «A base de viatges va vindre una màquina, una Caterpillar amb una pala molt grossa, estrangera. Et posaves allí amb el carro i et carregaven. Recordo que quan va vindre el primer camionet a la riera tothom se'l mirava. Després ja van anar venint camions més grossos i van posar aquestes màquines. I llavors naltros anàvem allà i la màquina aquella amb una cullerada te l'omplia. Alguns transportistes es portaven un motoret petit amb una cinta per no cansar-se tant i no haver de tirar l'arena de dalt a baix ni fer-se mal a l'esquena».

Igualment, la legislació aplicable es va endurir en perjudici dels carreters tradicionals. De fet, per ser exactes, l'ofici va passar de no tenir cap règim específic a estar regulat per unes normes que impedièren la lliure explotació de les rieres. Així com a l'inici en Josep Maria agafava l'arena sense problemes, a partir d'un determinat moment li van caldre

permisos, i al capdamunt de la riera aviat s'hi va instal·lar una planta privada d'extracció d'àrids.

«Sí, van començar a privar la riera. Venia un senyor de Porrera que estava llogat pel govern amb una moto i ens va avisar que no podíem treure arena. Què feies? Hi anaves d'amagot. Com que sabies a l'hora que baixava i feia el recorrido i com que ja sabíem el temps que estàvem marxàvem al dematí, carregàvem i fèiem via a escapar-nos abans que arribés. En acabat, però, es va posar més serio i ja no s'hi va poder anar més. Llavors havíem d'anar a les plantes on feien arena. La treien dels puestos bons. La planta que teníem aquí més a prop va començar al mas d'en Giol, a la carretera d'Alcolea. Allí hi havia hagut una vinya molt gran. Llavors van començar a treure llenya i a anar traient l'arena fins que es va convertir en planta d'extracció. Allí purgaven l'arena, la rentaven i si la volies neta havies d'anar allí a la planta. Allí jo hi vaig anar molt poc perquè l'arena es pesava i s'havia de pagar».

El Papió de l'Arena –ara que li comencem a agafar confiança ja el podem anomenar així– ens explica que un altre canvi a la riera de Maspujols va ser el de col·locar-hi fites. «Fins a la carretera d'Alcolea van posar uns tubos de ciment plantats a les vores de la riera cada dos-cents metres per senyalar-la i marcar el límit amb els veïns. Encara n'hi ha algun de plantat. Perquè la riera ni que passi per aquí és del Pirineu, no té res a veure amb el poble. La riera no és nostra. Que tu tinguis terra tocant a la riera i te

la pren l'aigua, alabat sigui Déu. I si l'aigua t'entra cap dins no pots fer res. Ara, si tu llavors vols agafar arena de

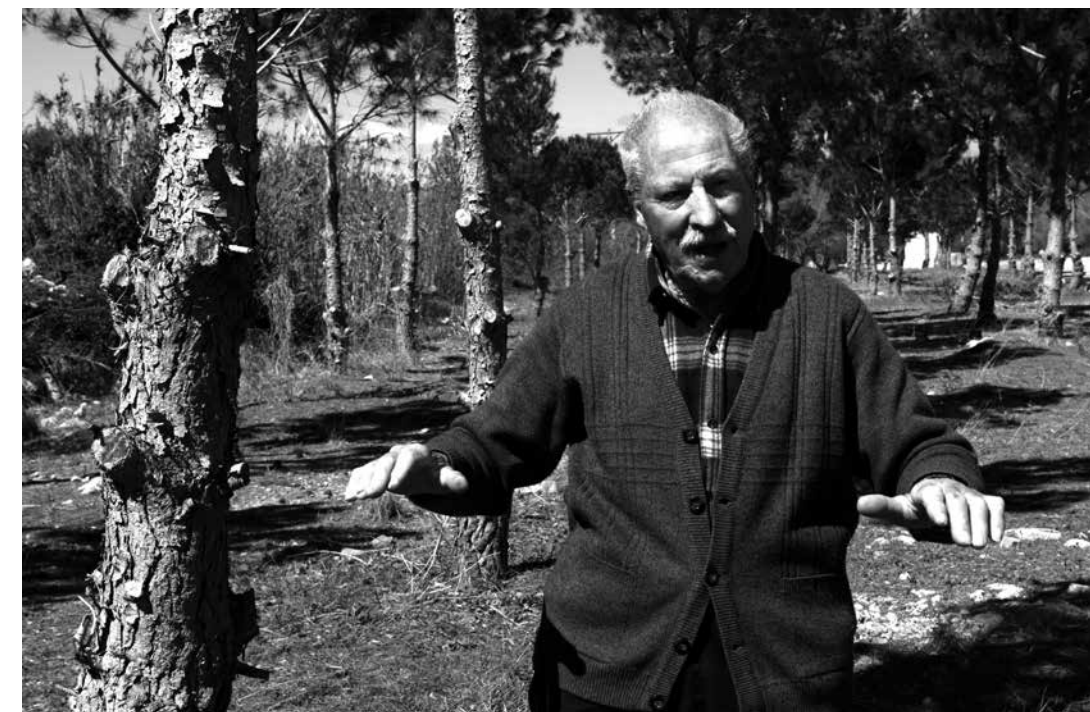
«Aquell carro no tenia màquina entera per frenar les dues rodes per tant només en frenava una i per frenar l'altra posàvem un boscall lligat a prop de la roda perquè fregués l'eix. Fixa't!»

la riera perquè te l'ha pres, tu diràs jo agafo una màquina i la tornes a

posar allí. No, això no pot ser, has de demanar permís».

I tant el dia de l'entrevista com el de la sessió fotogràfica ens va parlar de l'estacada, és a dir, del que segons el diccionari de l'IEC es defineix com «la barrera feta amb estacues per protegir una riba dels embats de l'aigua». Abans que l'Ajuntament la construís, la riera baixava plana, no tan fonda com ara, i per això en episodis de pluges abundants en Josep Maria recorda com algunes zones del poble properes s'havien inundat. «La van enfondir, la riera. On ara hi ha el camp de futbol hi havia baixat l'aigua a l'ample i per això van posar una estacada, una paret. Jo he vist passar l'aigua pel quarter dotzenes de vegades i per allí en aquelles parcel·les que ara hi ha. Tot i amb això a part de l'estacada també hi van anar

Josep Maria Papió al pinar on hi havia una de les estacades que protegia el poble de les rierades.
Foto: Lucía Perera Stocco.

aquelles màquines a fer neteja i a rebaixar la riera tres o quatre metres».

Animals i manescals

Fins que al poble no van arribar els primers vehicles a motor, el transport sigui d'arena, de la collita l'any o de qualque altra cosa, sempre s'havia fet amb un carro estirat per cavalls o per mules. Per això el contacte que la gent d'abans tenia amb els animals era més assidu i variat que ara. Els gossos no eren

per fer companyia, sinó per protegir masos i ramats. Els cavalls no eren per fer esport ni teràpia. No. Abans els animals tenien a les cases una utilitat pràctica. Un dels cavalls que en Josep Maria va tenir era un flor d'ametller clapat de color blanc i el segon era tot ros. «El flor d'ametller es deia Tordero però l'altre, el ros, no tenia nom. Només els cridaves quan volies que canviessin de direcció. Si havien de pegar cap a la dreta els deies *allaó*, i hi anava sol, decantava. Volies cap

a l'esquerra? Doncs deies *ooxque*. I *arri*, no cal dir, envant, i *zo* parar. I ell t'entenia per això però també com que portaven les llongues podies estirar-lo sense dir-li res i també creia».

Aquelles bèsties com que treballaven tot l'any i sempre, pam amunt pam avall, feien el mateix recorregut molts camins ja se'ls coneixien. En aquest sentit en Josep Maria recorda que de vegades el deixaven anar sol a l'abeurador que hi havia al Portal que, de fet, avui dia porta el nom de Font dels Cavalls. Ens explica que n'hi havia quatre, d'abeuradors: aquest, el de davant de la fàbrica de tubs, el de les pletes i el de darrere de l'església. A més del cavall tenia un matxo que normalment anava davant del carro, guiant. «Portàvem un matxet que anava al davant com si res, en canvi l'altre anava tot carregat d'arena. Com que anava sense llongues l'havies de cridar i girava ràpid. Li deies *allaó* i girava ràpid. I l'animal gros anava al darrere, el seguia».

«Aquell matxet sempre tirava moltes coces i quan llauraves l'havies d'enganxar bé. Quan replanaves amb les fustes perquè quedés la terra plana, en sec es parava i bum, les mans al cul! Ara, quan anava al davant d'aquest gran i per ferrar-lo, allò no es podia aguantar! Estava fort com ara jo! Era una somereta. I hi va haver un camí que el vam portar a ferrar en un que li deien el Mateu, a ca la Fornell. I vam coincidir amb un senyor de Riudecanyes i va dir "aquesta cabra, que no la sabeu ferrar?" I agafa la somera i li fot una

arriada, una coça que el va enviar a més de dos metres!»

Parlant d'animals i de les diferències entre ells, ens preguntem quin era més bo per a l'ofici, si el cavall o la mula. «El cavall per estirar no és tan segur com una mula el que passa és que el cavall que surt bo no hi ha ningú que el pugui comparar amb res. Això sí, aquests sortien fins perquè a base de cada dia estaven forts. Com aquell que fa gimnàstica cada dia. I aquests com que treballaven cada dia no els hi feia res, portaven sempre la càrrega de mil dos-cents, mil tres-cents quilos depèn

«A la pujada de Sant Antoni la passaven negra perquè estava enquitranat i lliscaven, i amb més de mil quilos els animals patien molt»

dels puestos que havies d'anar. Aquí a la pujada de Sant Antoni la passaven negra perquè estava enquitranat i lliscaven, i amb més de mil quilos els animals patien molt. Ara, si portava aquell petitó al davant ajudava a estirar. Pujàvem l'arena aquí a dalt als dipòsits, passàvem per davant del mas del Vernis, que allí a la carretera hi havia el garrofer del Crac que sempre s'ha dit, baixaves una miqueta de baixadeta i anaves al terreny del senyor Javier Cavallé. S'hi entrava passant pels dipòsits, anava al seu xalet i li portava

l'arena. Era un client».

No tenim constància que a Riudoms en aquella època hi hagués ningú que es dedicés a la compra-venda d'animals de manera que qui n'havia de menester s'havia de desplaçar fins a Reus. «Els anàvem a comprar en un ramblar de Reus, en un magatzem de cavalls amb tres o quatre persones. Un ramblar era una persona que comprava i venia animals. Llavors un ramblar potser tenia vuit o deu animals. Com que tot era a base d'animals, n'hi havia molts. Són oficis que s'han anat acabat, com els carros. Aquí al poble n'hi havia dos que feien carros. És el canvi que hi ha hagut. Abans es feien carros, botes, hi havia boter, dos carreters...»

A diferència d'ara que molts animals domèstics s'alimenten amb pinsos comprats en envàs, aleshores els cavalls passaven pràcticament amb els comestibles que creixien de manera natural als masos. «Menjaven alfals, herba de tota classe, garrofes i palla. De gra, no en menjaven gaire. Garrofes sí perquè hi havia garrofers pertot arreu. I el que no tenia garrofes les comprava i naltros també quan s'acabaven les compràvem al magatzem, trinxades a bocinets».

I sempre arribava un dia que es posaven malalts, els animals. Per això calia recórrer al manescal. «Per als animals, hi havia un veterinari i els hi portàvem i els hi donaven medicaments, i pel que tenien, feien. A Riudoms hi havia un manescal que es deia Carlos Caballero Monrós. Me'n recordo del nom complet perquè encara guardo la factura d'una vegada que

Un dels clients principals del Josep Maria Papió era el Ricard Mestre, que fabricava tubs en aquesta fàbrica situada a l'actual avinguda de Pau Casals.
Foto: Lucía Perera Stocco.

El Papió de l'Arena al Pedró de l'ermita de Sant Antoni on cada 17 de gener portava el cavall a beneir.
Foto: Lucía Perera Stocco.

li vaig portar el gos. Ara, si els cavalls tenien mal de ventre i anaven malament amb diarrea hi havia solució sense portar-los en cap lloc. Els donaves alfals verd amb farina mullada i en un parell de dies els hi marxava».

«De festes, poques, ja s'ha vist. Només un dia a l'any –animals inclosos– i els diumenges a la tarda es dedicaven al descans i el lleure»

En Josep Maria diu que els carreters com a tal, com a treballadors d'aquest ofici, no tenien cap patró però que s'emparaven sota l'advocació de Sant

Antoni Abat pel fet de ser el protector dels animals. «El 17 de gener, per Sant Anton, anava a beneir el Tordero, o sigui, el flor d'ametller. El portava lligat amb una cordeta fineta perquè era una bèstia bona i quasi que podia anar sol sense res. L'anàvem a beneir a l'ermita de Sant Antoni cada any. Ep, els nostros que treballaven, aquest era l'únic dia de festa que tenien en tot l'any! Perquè durant la setmana, de carreters, i el diumenge, a treballar al tros. Per això que no paraven. I si un dia no hi havia feina pel que fos te n'anaves a llaurar. Si plovia també feia festa, el cavall. I aquell matxet també».

«Abans al poble hi havia molts animals i quan es morien tots els portaven a la riera, feien una mica de clot i els tapaven amb arena. Doncs com que hi havia molts corbs de seguida escarbaven i s'ho menjaven. I això en acabat ho van prohibir».

Treball 364 dies l'any

Arribem al final de l'entrevista. Als lectors d'edat més avançada la nostra conversa amb en Josep Maria Papió no els haurà descobert cap sopa d'all més enllà d'evocar-los el record d'una època passada. Però nosaltres dues –i suposem que també els lectors més joves– amb les descripcions de l'entrevistat ara tenim una idea més perfilada de l'ofici i de la vida diària dels que l'exercien. «Al dematí t'aixecaves, apariaves l'animal, li posaves les traces que fossin els més boniquets, que no fossin de qualsevol manera, i a treballar. Anar fent viatges, en acabat d'un viatge, l'altre. I a l'hora de dinar cap aquí. En acabat havies d'engreixar el carro perquè rodessin bé les rodes. I al vespre, aviat cap a casa, com sempre i a sopar i a dormir. I l'endemà al dematí quan sortia aquest que tenim a dalt d'aquí [el sol] molts dies ja treballàvem, a l'estiu, a l'hivern no tant. I cada dia aproximadament el mateix».

De festes, poques, ja s'ha vist. Només un dia a l'any –animals inclosos– i els diumenges a la tarda es dedicaven al descans i el lleure. «Només tenies un rato el diumenge perquè tot lo demás era treballar. El diumenge a partir de les dues llavors fèiem festa, ens rentàvem, ens afaitàvem i anàvem cap al cine del cal Gallissà. A cal Joan Maria hi anava poca gent perquè era un paio una mica recte i només que passés ell pel davant no se sentia ni una mosca i en canvi allà baix a cal Gallissà hi havia la sala de ball, la de cine... I en sortir

del cine ràpid cap a casa».

A mesura que han avançat els minuts, la certa timidesa inicial del Josep Maria s'ha convertit en fluïdesa verbal i ha derivat en una agradable conversa que no sap per on acabar. Un record el porta a l'altre i ara els comença a enllaçar amb la seva afició a la caça. Escopetes, perdius, balins, senglars... No pararia d'explicar-nos històries i més històries. Però ens hem d'acomiadar perquè ja fa una estona que del campanar de l'església, no gaire lluny d'aquí on parlem, hem sentit tocar les dues. Ha estat un plaer ressuscitar, de la viva veu d'en Josep Maria Papió Jansà, la vida d'un ofici avui extingit. »

Recepta expedida pel manescal Carlos Caballero Monrós i que Josep Maria Papió encara conserva a casa seva com a record. El document data del 12 de juliol de 1978.

